Η μεταβατική εποχή: οι έριδες για το ζήτημα των εικόνων

ΕΝΟΤΗΤΑ 2, ΚΕΦ 3,Ι

Εικονομαχία

- Ορισμός: θρησκευτικό κίνημα από τις αρχές του 8ου ως τις αρχές του 9ου αιώνα που συγκλόνισε την αυτοκρατορία και προκάλεσε συγκρούσεις σχετικά με το ζήτημα της λατρείας των εικόνων. Είχε κοινωνικές και πολιτικές προεκτάσεις.
- Πρωτεργάτες :Λέων Γ΄και ο γιος του Κωνσταντίνος Ε΄.Ανήκαν στη δυναστεία των Ισαύρων και κατάγονταν από τη Συρία, άρα είχαν επηρεαστεί από τις ανεικονικές αντιλήψεις της περιοχής αυτής

Επιχειρήματα των εικονομάχων

Οι εικόνες αναπληρώνουν τα είδωλα και άρα αυτοί που τις προσκυνούν είναι ειδωλολάτρες [...]. Όμως δεν πρέπει να προσκυνούμε κατασκευάσματα των ανθρώπινων χεριών και κάθε είδους ομοίωμα [...]. Πληροφόρησέ με ποιος μας κληροδότησε αυτή την παράδοση, δηλαδή να σεβόμαστε και να προσκυνούμε κατασκευάσματα χεριών, ενώ ο Θεός απαγορεύει την προσκύνηση, και εγώ θα συμφωνήσω ότι αυτό είναι νόμος του Θεού.

Από επιστολή του Λέοντος Γ' στον πάπα Γρηγόριο Β',
Travaux et memoires 3 (1968) 279.

Επιχειρήματα των εικονολατρών

Εφόσον προσκυνώ και σέβομαι το σταυρό και τη λόγχη, τον κάλαμο και τον σπόγγο, με τα οποία οι θεοκτόνοι Ιουδαίοι προσέβαλαν και σκότωσαν τον Κύριό μου, γιατί όλα αυτά στάθηκαν όργανα του έργου της σωτηρίας των ανθρώπων, πώς να μην προσκυνήσω και τις εικόνες που κατασκευάζουν οι πιστοί με αγαθή προαίρεση και με σκοπό τη δοξολογία και την ανάμνηση των παθημάτων του Χριστού; Και εφόσον προσκυνώ την εικόνα του σταυρού που κατασκευάζεται από οποιοδήποτε υλικό, πώς να μην προσκυνήσω την εικόνα του Χριστού που κατέστησε σωτήριο τον σταυρό; Ότι δεν προσκυνώ την ύλη είναι φανερό, διότι, αν καταστραφεί το εκτύπωμα ενός σταυρού που είναι κατασκευασμένος από ξύλο, παραδίδω το ξύλο στη φωτιά. Το ίδιο συμβαίνει και με το ξύλο των εικονισμάτων, όταν αυτά καταστραφούν.

Ιωάννης Δαμασκηνός, Περί εικόνων, Λόγος δεύτερος, κεφ. 19, Migne, Patrologia Graeca, τ. 94, στήλη 1305.

Αίτια της εικονομαχίας

- Οι αυτοκράτορες Λέων Γ΄και Κωνσταντίνος Ε΄κατάγονταν από τη Συρία και επηρεάστηκαν από τις ανεικονικές αντιλήψεις (αντίθετες με τη λατρεία των εικόνων) του Ιουδαϊσμού και του Ισλαμισμού , θρησκειών που γειτόνευαν με τη γενέθλια γη τους. Γι’αυτό απέρριπταν την προσκύνηση των εικόνων ως ειδωλολατρική εκδήλωση.
- Οι ανεικονικές αντιλήψεις ήταν πολύ διαδεδομένες ανάμεσα στους αγρότες της γειτονικής με το Ισλάμ Μικράς Ασίας, οι οποίοι είχαν αναλάβει και την άμυνα κατά των Αράβων στα ανατολικά σύνορα. Άρα οι αυτοκράτορες ήθελαν με κάθε τρόπο να ευνοήσουν αυτούς τους πληθυσμούς.

- Είχαν επικρατήσει υπερβολές σχετικά με τη λατρεία των εικόνων και οι δεισιδαιμονίες είχαν ευρύτατα διαδοθεί ανάμεσα στον αμόρφωτο λαό.
- Οι Ίσαυροι ήθελαν να περιορίσουν τη δύναμη των μοναστηριών.
- Είχε διαδοθεί ευρύτατα η ιδέα ότι οι εχθροί του Βυζαντίου πετύχαιναν νίκες λόγω της δίκαιης οργής του Θεού για ό,τι συνέβαινε σον χώρο της λατρείας των εικόνων.

Εικονομάχοι καλύπτουν την εικόνα του Χριστού με ασβέστη. Ψαλτήρι Χλουντόφ (περί το 830). Μόσχα, Ιστορικό Μουσείο.

χΡΟΝΟϹ

Αυτοκράτορες και πατριάρχες κατά την εικονομαχία

		Αυτοκράτορες		Πατριάρχες
Α΄ φάση (726-787)	717-741	Λέων Γ΄ ο Ίσαυρος	715-729	Γερμανός Α΄
	741-775	Κωνσταντίνος Ε΄	729-752	Αναστάσιος
	775-780	Λέων Δ΄ ο Χάζαρος	753-765	Κωνσταντίνος Β΄
	780-797	Κωνσταντίνος ΣΤ΄ (Επίτροπος η Ειρήνη η Αθηναία)	765-780	Νικήτας Α΄
			780-784	Παύλος Δ΄
			784-806	Ταράσιος
Περίοδος ειρήνης (787-814)	797-802	Ειρήνη η Αθηναία	806-815	Νικηφόρος Α΄
	802-811	Νικηφόρος Α΄		
	811	Σταυράκιος		
	811-813	Μιχαήλ Α΄ Ραγκαβές		
Β΄ φάση (815-843)	813-820	Λέων Ε΄ ο Αρμένιος	815-821	Θεόδοτος Α΄ Κασσιτεράς
	820-829	Μιχαήλ Β΄ ο Τραυλός	821-832	Αντώνιος Α΄ Κασσιμάτης
	829-842	Θεόφιλος και Θεοδώρα	832-843	Ιωάννης Ζ΄ Γραμματικός
	842-867	Μιχαήλ Γ΄	843-847	Μεθόδιος Α΄

Χρυσό νόμισμα
του Λέοντα Γ΄ Ίσαυρου

Φάσεις της Εικονομαχίας

- Α΄φάση(726-787)

1.Αφορμή: σεισμός στον θαλάσσιο χώρο της Θήρας (726)>δήθεν έκφραση θεϊκής οργής για την υπερβολική εικονολατρία που έφτανε τα όρια της ειδωλολατρίας

2.Απομάκρυνση της εικόνας του Χριστού από τη Χαλκή Πύλη της Πόλης το 726 ανάμεσα σε έντονες αντιδράσεις του λαού της πρωτεύουσας

4.Έκδοση του πρώτου αυτοκρατορικού διατάγματος κατά της λατρείας των εικόνων το 730

5.Οι εικονόφιλοι (=οπαδοί των εικόνων) τιμωρούνται με εξορίες, φυλακίσεις και δημεύσεις των περιουσιών τους.

6.Κορύφωση των διώξεων των εικονολατρών από τον Κωνσταντίνο Ε΄ που εξαπέλυσε εκστρατεία τρομοκράτησης των μοναχών και καταστροφής των μονών που ήταν προπύργια της εικονολατρίας.

7.Τέλος της Α΄φάσης με τη Ζ΄Οικουμενική Σύνοδο (787) που συγκάλεσε η Ειρήνη η Αθηναία(708-802) και αποκατέστησε πανηγυρικά τις εικόνες διευκρινίζοντας ότι σε αυτές πρέπει να αποδίδουν μόνο τιμητική προσκύνηση.

8.Υπέρμαχος των εικονολατρών ήταν ο Ιωάννης Δαμασκηνός , σπουδαίος θεολόγος της εποχής, που υπερασπίστηκε θεωρητικά τις εικόνες και έζησε στην περιοχή του Χαλιφάτου (πέθανε περίπου το 750)

ΙΩΑΝΝΗΣ ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

Ο άγιος Ιωάννης Δαμασκηνός ήταν σπουδαίος πατέρας του 8ου αιώνα.

Υπεράσπισε με σθένος και επιχειρήματα την κατασκευή και την προσκύνηση των εικόνων.

Οι αποφάσεις της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου για τις εικόνες βασίστηκαν στη διδασκαλία του.

Η Εκκλησία τον τιμά στις 4 Δεκεμβρίου.

Η Χαλκή Πύλη

Πάνω από την πύλη αυτή των βασιλικών ανακτόρων βρισκόταν εικόνα του Χριστού, αντικείμενο θερμής λατρείας. Ένας αξιωματικός της φρουράς επιχείρησε να την καταστρέψει αλλά πλήθος λαού, κυρίως μοναχοί και γυναίκες, έτρεξαν να τον εμποδίσουν, τον γκρέμισαν από την σκάλα και τον σκότωσαν καθώς και τους στρατιώτες που τον συνόδευαν. Ύστερα όρμησαν στο πατριαρχείο αλλά ο νέος πατριάρχης πρόλαβε να σωθεί στο Παλάτι. Τελικά η φρουρά αποκατέστησε την τάξη αλλά η καταστολή υπήρξε αιματηρή.

Ιωάννης ο Δαμασκηνός

Μεγαλύτερος κι από τον πάπα κι από τον εικονόφιλο λαό αντίπαλος του Λέοντος ήταν ο Ιωάννης ο Δαμασκηνός, ο αποκαλούμενος Χρυσορρόας για την ευγλωττία του, ο θεωρητικός των εικονοφίλων. Άνδρας μεγάλης μόρφωσης,υιός του Σέργιου που κατείχε μεγάλη θέση στο χαλιφάτο κατά την περίοδο του χαλίφη Αμπτέλ- Μαλέκ (685-705), υπουργός και ο ίδιος του χαλίφη Ουαλίντ (705-715) στην Δαμασκό για ένα διάστημα, μόνασε μετά και έγραψε τους τρεις απολογητικούς του λόγους *Προς τους διαβάλλοντας τας αγίας εικόνας*. Το ισχυρότερο επιχείρημά του : «Υπόμνημα γάρ εστιν η εικών, και όπερ τοις γράμμασι μεμυημένοις η βίβλος, τούτο και τοις αγραμμάτοις η εικών». Η επιρροή του υπήρξε καθοριστική.

Β΄φάση (815-843)

1.Αναζωπύρωση της έντασης από τον Λέοντα Ε΄τον Αρμένιο που απέδωσε στους εικονολάτρες τις ήττες των βυζαντινών στα πεδία των μαχών.

2.Τερματισμός αυτής της φάσης από την αυτοκράτειρα Θεοδώρα, μητέρα του ανήλικου Μιχαήλ Γ.Συγκάλεσε σύνοδο το 843 και προχώρησε στην οριστική και πανηγυρική αποκατάσταση και αναστήλωση των εικόνων.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΣΤΟΥΔΙΤΗΣ

Ο Θεόδωρος Στουδίτης (759-826 μ.Χ.) καταγόταν από ευσεβή οικογένεια της Κωνσταντινούπολης. Σε μικρή ηλικία έγινε μοναχός. Μόνασε στη Βιθυνία και από τα χρόνια της αυτοκράτειρας Ειρήνης στη μονή του Στουδίου στην Κωνσταντινούπολη, στην οποία έγινε ηγούμενος. Στην εποχή του η μονή έγινε σπουδαίο μοναστικό κέντρο. Ήταν μεγάλος αγωνιστής, πολέμησε με ζήλο εναντίον της εικονομαχίας και ήλθε σε σύγκρουση με πολλούς αυτοκράτορες. Γι' αυτό και εξορίστηκε πολλές φορές.

Στις ομιλίες και τις επιστολές του ασχολήθηκε με το επίκαιρο ζήτημα των εικόνων, τη μοναχική ζωή και την οργάνωση των κοινοβίων. Επίσης, έγραψε πολλούς ύμνους, που βρίσκονται κυρίως στο Τριώδιο.

Η μνήμη του τιμάται στις 11 Νοεμβρίου.

Απόψεις Λέοντος Ε' για την εικονολατρία

Γιατί οι Χριστιανοί παθαίνουν ήττες από τους εθνικούς; Επειδή λατρεύονται οι εικόνες [...]! Γι' αυτό σκοπεύω να τις καταστρέψω. [...] Οι αυτοκράτορες που δέχτηκαν και λάτρεψαν τις εικόνες πέθαναν στην εξορία ή στη μάχη. Αυτοί όμως που δεν τις λάτρεψαν πέθαναν στο κρεβάτι τους και τάφηκαν με τιμές στους αυτοκρατορικούς τάφους κοντά στο ναό των Αγ. Αποστόλων. Εγώ επιθυμώ να μιμηθώ τη δεύτερη κατηγορία και να τις καταστρέψω, για να μακροημερεύσω και εγώ και ο γιος νου και η δυναστεία μας να βασιλεύσει ως την 4η και 5η γενιά.

Scriptor incertus de Leone Bardae filio,
έκδ. I. Bekker, Bonn 1842, 349.

Η ΚΥΡΙΑΚΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

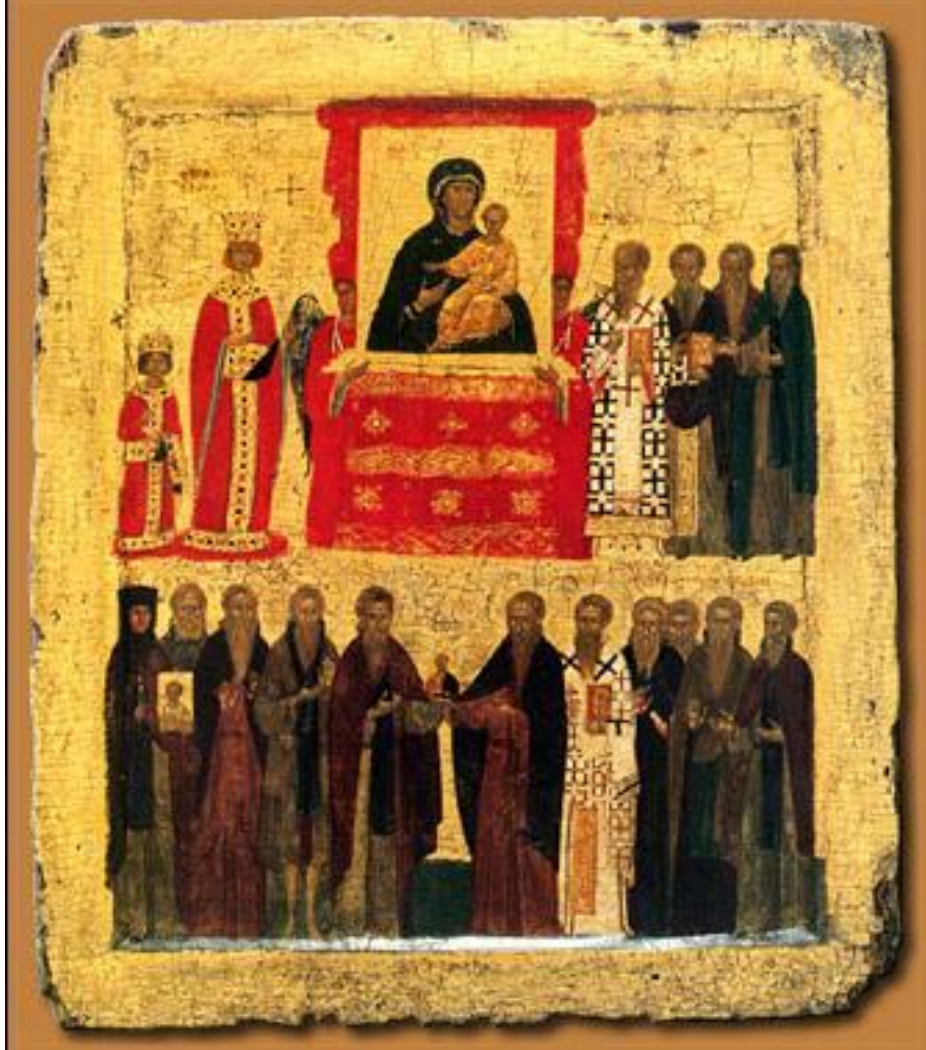

Σε ανάμνηση της αναστήλωσης των εικόνων (843) καθιερώθηκε η γιορτή της Κυριακής της Ορθοδοξίας. Τελείται την πρώτη Κυριακή της Μεγάλης Τεσσαρακοστής.

Η γιορτή πήρε ευρύτερο περιεχόμενο και αναφέρεται στη νίκη της ορθόδοξης πίστης εναντίον όλων των αιρέσεων.

Εκτός των θαυμάσιων πανηγυρικών ύμνων, χαρακτηριστική είναι η λιτανεία που τελείται στο τέλος του Όρθρου ή της Θείας Λειτουργίας. Γίνεται σύμφωνα με την παράδοση, όπως έγινε και η αναστήλωση των εικόνων, κατά το τέλος της εικονομαχίας. Προπορεύονται λαμπάδες, ο Τίμιος Σταυρός και τα Εξαπτέρυγα, ενώ οι χριστιανοί μετέχουν στην πομπή κρατώντας εικόνες που παίρνουν από το ναό. Κατά τη διάρκεια της λιτανείας ψάλλεται το απολυτίκιο της γιορτής «Την άχραντον εικόνα σου προσκυνούμεν αγαθέ», ενώ στο τέλος εκφωνείται το «Συνοδικό» της Ζ΄ Οικουμενικής Συνόδου.

Συνέπειες της Εικονομαχίας

- Η αποκατάσταση των εικόνων ήταν μια νίκη της ελληνικής πνευματικής παράδοσης ,που ευνοούσε τη ζωγραφική παράσταση των θείων μορφών, πάνω στην ανεικονική ασιατική τεχνοτροπία.
- Η αναστήλωση των εικόνων τερμάτισε τις θρησκευτικές διαμάχες και έφερε τη γόνιμη συνεργασία κράτους και εκκλησίας
- Η εκκλησία αφοσιώθηκε στο ιεραποστολικό της έργο
- Τα μοναστήρια πολλαπλασιάστηκαν και πλούτισαν αλλά περιορίστηκαν οι υπερβολές στη λατρεία εικόνων και λειψάνων

- Η εικονομαχία δίχασε τον βυζαντινό λαό.
- Είχε ολέθριες συνέπειες στην εξωτερική πολιτική, γιατί η εκκλησία της Ρώμης, δυσαρεστημένη από τους εικονομάχους αυτοκράτορες, απομακρύνθηκε από το Βυζάντιο και ζήτησε στήριξη από τους ηγεμόνες των Φράγκων, που αποκτούσαν τότε στη Δυτική Ευρώπη μεγάλη δύναμη.
- Κατά τη διάρκεια της εικονομαχίας απαγορεύτηκε η παράσταση θείων προσώπων στους τοίχους των εκκλησιών και η ανάρτηση εικόνων και διατάχθηκε η καταστροφή τους.Τότε πολλά έργα τέχνης καταστράφηκαν και οι ναοί διακοσμήθηκαν με ζώα, φυτά κλπ.
- Υποχώρησε η ενασχόληση με τα γράμματα. Μετά τη νίκη των εικόνων καταστράφηκαν κείμενα των εικονομάχων.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια εποχή εκδηλώθηκε η Εικονομαχία; Δώστε τον ορισμό της.
2. Ποιοι βυζαντινοί αυτοκράτορες υπήρξαν πρωτεργάτες της εικονομαχικής κίνησης και από πού είχαν επηρεαστεί ως προς τη λατρεία των εικόνων;
3. Ποιοι βυζαντινοί πληθυσμοί ακολουθούσαν τις ανεικονικές αντιλήψεις και γιατί τους υποστήριζαν οι Ίσαυροι;
4. Πώς είχε εξελιχθεί η λατρεία των εικόνων;
5. Πώς αντιμετώπιζαν οι Ίσαυροι τους μοναχούς;
6. Ποια ιδέα είχε επικρατήσει σχετικά με τις επιτυχίες των εχθρών του Βυζαντίου και την παρέμβαση του Θεού;
7. Α΄ φάση:πότε ξεκίνησε και με ποια αφορμή, ποιος αυτοκράτορας την υποκίνησε και πώς έκλεισε;
8. Ποιος ήταν ο ρόλος του Ιωάννη Δαμασκηνού;
9. Β΄φάση:πότε ξεκίνησε και με ποια αφορμή,ποιος αυτοκράτορας την υποκίνησε και πώς τερματίστηκε;
10. Ποιο ήταν το νόημα της αναστήλωσης των εικόνων;
11. Ποιες ήταν οι συνέπειες της Εικονομαχίας για ητν εξωτερική πολιτική του κράτους και για τον πολιτισμό;